

COMTE FILOZOFIAI RENDSZERE ÉS BIRÁLATA.

(Befejező közlemény.)

B) *A tudás rendje és tartalma.* Elhagyva az exakt tudományok előbbi fokozatait, midőn a Szociologia tételeihez érkezünk, olyan problémák előtt állunk, melyeknek megfejtéséhez a pozitivizmus nem ad elég segítséget, — holott a tudományok hierarchiája éppen annak betetőző koronája, a Szociologia tételeinek igazolására állítottatott fel. Ezen a téren már olyan tünemények állanak elő, melyek láthatatlanok, a jelenetek mögött egész drámák és katasztrófák, melyek gyakran az élet egész lényegét alkotják. Az öntudat felemeli egy új világ leplét; s *ebben* a világban és nem a fizikaiban és vegytaniban, látható az a személyi és társadalmi emberiség, melyet meg kell ismernünk, midőn Biologiánk utolsó lapját elolvastuk. A sorozat itt megszakad, mert itt nem csupán olyan tüneményekhez érünk, melyek saját magukból valók, hanem a tudásnak egy módjához, amely saját magából való; s azok a törvények, melyek itt támadhatnak, habár paralellek, de érintkezés nélkül lévén azokkal, melyek már meghatározottak, azoknak tartalmából semmit sem vesznek föl és semmi igényt sem tartanak arra, hogy utódaik, vagy beteljesedések legyenek. Minden vonzalomnak két irányban van történelme, melyeknek nincs közös szakasza; kifelé sugárzik látható cselekedetbe, aztán befelé hat, s az öntudatot érintve reflexiókon és refractiókon megy keresztül, melyeknek vonalait semmi látó szerv nem nyomozhatja. Ha a külső észrevétel régi útját habozunk elhagyni, midőn az emberi vonzalmat vizsgáljuk, ennek a benső életnek egész szövevényét elveszítjük vizsgálódásunk előtt. Ha pedig összegyűjtjük annak látható produktumait nyelvben, művészetben és törvényben s úgy tanulmányozzuk őket, mint amelyek magukról beszélnek, — hiszünk nekik olyan jelentőséggel, melyet egy meg nem figyelt forrásból nyerünk s hallgatólagosan használunk olyan anyagot, melyről számot nem adtunk. Ez a rendszernek az a nagy tévedése, melybe Comte elég ügyetlenül esik. Tagadja és kineveti a lélek öntudatát s azután egy önfeledt pillanatban annak titkos kulcsát alkalmazza a társadalmi és erkölcsi létezés óriási épületéhez, melyet *az* emelt és ékesített s körös-körül jár annak kolostorai és emlékkápolnáin között, azzal az illuzióval értelmezvén azokat, hogy még mindig „kivül áll”. — Az öntudat tehát önmagában foglalja a tudás kettősségét s lehetetlenné teszi, hogy a benső tüneményeket, melyeket kijelent, egy vonalba sorozzuk a külső észrevétel által megismert variációval.

Comtenál a tudás encyclopédikus skálája nem csupán elméleti szerkezet. Ez szolgáltatja neki a tudományok között a történelmi eredet és növekedés általános törvényét és azt a valódi rendet, melyben az egyéni nevelés történjék. Mind a két esetben tévútra vezet

az az eszme, hogy a legegyszerűbb véggel kezdi, melyhez a kezdő tanuló a legkönnyebben hozzáférhet; de elnézi a nagy különbséget absztrakt egyszerű és a konkrét egyszerű között. Ennélfogva egyáltalában nem következik az, hogy még elemi szabályaikban is a mérték tudományai megelőzték volna a megmért dolgok tudását. Amit mi alkalmazott matematikának nevezünk, valójában a matematika bölcsője volt; — és a folyók gátjai emelésének, a mezők elsáncolásának, az oltárok építésének és az ércpénzek sokszorosításának művészetében, továbbá az árnyéknak a napórán való alkalmazásában állott az, hogy a nagyság és szám viszonyai először vétettek észre és általánosítottak. Thales és Anaximander gyakorlati felfedezéseinek és fizikai szemlélődéseinek meg kellett előzniök Pythagoras idealizálását a mértékről, számról és arányról, mint amelyek a világ alapjai és az emberi tudás általános elemei.

Comte nevelési rendszere egészen megfordítottja a természetes állapotnak. Hét éves koráig a gyermek csak érzékeinek és önkéntes tevékenységének fizikai nevelését kapja, továbbá magaviseletének és diszpozíciójának szabályozását; további hét év van adva a szépművészeteknek és nagy nyugati nyelveknek — olyan egyének előtt, akik hét éves korukban még nem ismerik az ABC-t. Tizenöt éves korában kezdődik a tudományos kurzus, melyben két év van adva a Matematikának és Csillagászatnak, heti két órán; két év a Fizikának és Vegytannak; három év a Biológiának, Szociológiának és az Erkölcstannak. A legutóbbi két év alatt nyერendő el, mint *mellék*-tanulmány a Görög és Latin nyelvek tudása. A reflektív tanulmányok és konkrét tudományok teljes hiánya, valamint a nyelvek tanulásának igenis könnyű alkalmazása jellemzik az egész rendszert. Mindez jó lehet kimagasló elmék művelésére, — de minden nevelési tervnek az átlagos embert kell szolgálnia.

C) D) *A tudás fejlődése és az emberi társadalom.* Bármilyen legyen a tünemények rendje, mely az egyéni, vagy kollektív emberi értelmet elfoglalja, azokat gyermekkorában theologiaiilag, ifjúkorában metafizikailag és érett korában pozitív alapon tárgyalja. Ez a törvény. De hogy e törvénynek mennyire ellentmond a tapasztalás, mutatja éppen azok esete, kik a tudományos világban az induktív módszer legkiemelkedőbb kezelői: Bacon, Descartes, Leibniz, Galilei, Newton, Pascal, De Moirre, Young Tamás, a két Herschel, a két Ampère, Oersted, Faraday stb. stb. Teljesen önkényes az az állítás, hogy a vallásbeli agnosticizmust, mely korunk egyes tudósait annyira áthatja, a világrendjének a tudományok által megjavított tudásának tulajdonítsuk; mert ez csupán egyes bibliai előítéletek megsemmisítéséhez vezet s így csak azokat zavarja, kiknek hite a csupa tekintélyen alapult.

De a történelem sem bizonyít a hármastörvény érvényesülése mellett. Comte azt állítja, hogy a középkori katolicizmus jelzi a monotheizmus elközeledtét, a klasszikus tudományok újraéledése a metafizikáét, — míg a XVII. és XVIII. évszázak a pozitívizmusét. A katolikus Egyház, mely a monotheizmus elközeledtét jelzi, Comte szerint a római és görög pogányságból emelkedett ki; a monotheizmus azonban nem az Olymposról és az Albán hegységről indult világgá, hanem a Zsinagógából, amely megelőző eszméit szintén

más keleti fajok vallásrendszereiből vette. E keleti fajok evolúcióját pedig Comte teljesen ignorálja, csakis azt engedve meg, hogy a zsidó monotheizmus a történelemben mint „Koraszülött” jelenik meg — s ennyiben ellene mond rendszerének. A modern Európa vallási kifejlődésének egészen más forrása van, mint civilizációjának. — Amíg a római műveltség volt életben, a kettőnek együtt élnie nem lehetett s csupán a nagy reformáció idejében barátkozott össze a keresztény és pogány szellem.

Comte azt állítja továbbá, hogy a monotheizmus legnagyobb jótéteménye a világi és egyházi hatalom szétválása. Ez ellen csak a zsidó és mohamedán monotheizmust kell említeni, mint a Theokrácia zászlóvivő példáit.

Amit a protestantizmusról mond, az szintén nyílt ellentéte valótlan elveinek. Ugyanis a protestantizmust teljesen metafizikai állapotnak nevezi; de hová lesz ak or abból a theologiai elem, mely a katolikus egyházzal egyetemben, melyből kifejlődött, azoknak teljes lényegét alkotja? Az isteni tevékenység, az isteni közbenjárás úgy az egyiknek, mint a másiknak egész strukturáját már alapjaiban áthatja.

E) *Ethikai tana*. Comte tanításai a családi élettről, a szülői és gyermeki viszonyról, a házasságról és a testvériségről, mint amelyek a társadalmiasítás legerősebb eszközei; továbbá a jogok helyébe a kötelesség tudatának tétele az összesség iránt s végül alapvető erkölcsi szabályoknak elfogadása: mindezek az emberi tehetségekbe látó mély erőről tanuskodnak. Csakhogy mindezek a tanácsok és értékelések emberi természetünk ethikai szervezetét tételezik fel s két tételt foglalnak magukban: 1. hogy a vonzalmak tulsúlya az örvény felett az akaratnak lehetséges, habár erre nem szükséges a törvény eszköze; 2. hogy a vonzalom és energia mértéke fölött s azon túl van kötelességérzet, mely ennek a tulsúlynak parancsoló erőt ad. E két tételre vonatkozólag pedig Comte elveinek alapján nincs semmi biztosítéka, — sőt a tulsúlyban levő vonzalmak teljes azonosítását találjuk az erkölcsi jellemmel, vagy a kötelesség iránti engedelmességgel.

Ha már úgy vagyunk alkotva, hogy cselekedeteink forrásaiban érezzük az erkölcsi különbségeket, természetesen tudni fogjuk, hogy azok között, melyeknek uralkodniok kellene, a jótékonyági vonzalmaknak igen nagy tért kell foglalniok; s ha magaviseletünk problémái előíratnának, legnagyobb részük abból állana, hogy ezt a tulsúlyt biztosítsák. Csakhogy természetünkben egy emelkedő vonzalmi ösztönnek csupa jelenléte, annak viszonylagos értéke érzésén kívül nem teszen minket erkölcsi lényekké, sem pedig az annak való szolgálatunkat erkölcsi cselekedetté. Sok állati törzsnél az anyai ösztön uralkodik minden egyéb felett s majdnem felfüggeszti az önfenntartási energia működését, annyira, hogy saját veszedelmébe rohan; mégis senkisémet helyezi az ilyen áldozatokat egy sorba a szeretet önkéntes hőseivel, amely szintén kötelesség.

Amidőn tehát Comte az ethikai szükségleteket megállapítja, mint általános elvet állapítja meg a vonzalmi ösztön tulsúlyát az egyéni fölött — annyira távol van az erkölcsiség összességének megállapításától, hogy el sem érheti azt, hanem épen csak leírja azt a

vonzalmi állapotot, mely egy nem --- erkölcsi természetnek lehetséges. A szeretet nem egyjelentésű a kötelességgel.

Az ember fevékeny élete Comte szerint lényegileg egoisztikus. Ezt a tulajdonságát azonban a társadalmi folytonos érintkezés folyamán elnyomja a sympathetikus, annyira, hogy az előbbi lassanként elhal; mindez pedig a tudományok hierarchiája törvényének befolyása által történik, mely szerint a Szociológia a végső és megkoronázó tudomány. De hogy egy önző ember feladja élete céljait egy tudományos pirámis összhangjának elrontása kedvéért s mint megtérő bűnös igyekezzék azt fenntartani, ez túlvérmes reménység.

Azonban a pozitivisták és haszonelvűek legtöbb érve az egoizmus elnyomására a közvéleményben van. Ez az erkölcsi hatalom. De hogy ez a hatalom erkölcsi volna, --- semmisen igazolja, mert az emberi társadalomban semmisen regulázható inkább, mint a közvélemény s az legtöbbször a szelek járása szerint ingadozik. Ebben pedig nem nyilatkozik meg lélektani törvény, mert semmi *kötelező* befolyást nem biztosít a vélemény idegen nyomásán kívül, --- ez pedig nem csinál kötelességet ott, ahol ezelőtt nem volt.

Hogy a jogot, igazságot létrehívjuk, ahoz valami egyéb szükséges, mint a sok akaratnak egy akarat ellen való konfliktusa, vagy pedig a leglármásabb többség megbízása. Comte, saját elméletének kifejezéseinél fogva, nem beszélhet kötelességekről, nem használhat olyan nyelvet, mely magasabb vagy alsóbb érdemről beszél. A hiba azonban elméletében van és nem benne; a kötelességérzetre igen nagy súlyt helyez s ennek az ő természetében levő mély gyökere lehet az oka, hogy miért nem ad számot róla, hanem mint önmagától érthetőt állítja, hogy a társadalmi vonzalmaknak kellene uralkodniok és fognak is uralkodni. Ez pedig nem pozitivista tudomány, hanem intuitív és pszichológiai erkölcsstan, --- melyet ő megtagad.

F) *Pozitívista vallás.* A pozitívista vallás Comte szerint „az emberi lét teljes önhangzata, azaz benne egyesül az emberiség legelső kívánsága a legelső érzéssel, a szeretettel.“ Ennélfogva középontja maga az emberiség nagy Lénye, vagyis a múlt és jelen nagy tulajdonságainak átöröklő, változatlan egyetemessége. De ebben a nagy Lényben mi emberségünk saját eszményeit imádjuk, vagyis annak eszméjét, hogy minek kellene örvendeznünk emberi természetünknek a jövőben jobba léte folytán. Hogy pedig annak ilyen tiszteletet adjunk, ellenvethetjük 1. hogy mi nem hiszünk határozottan abban, mint prófétaiban, hanem csak átmenetileg képzeljük, mint nem lehetelent. 2. Ha hinnénk, az egy *faj* eszménye lenne, nem pedig egyéni lelkeké --- s az emberek nem imádnak fajokat. 3. Ha fajokban hinnénk, akkor ellentmondanánk a pozitívizmus legelső elveinek, mert elvont eszméknek hódolnánk. 4. Egy feltételezett jövő, habár a reménység tárgya, nem lehet az imádás tárgya, nem lévén jelen, hogy azt elfogadja --- és senkisésem hoz tudatos áldozatot a semminek. 5. Ha egy isteni jövőt úgy tekintünk, mint amelyet egy isteni eszköz a jelenben és a jövőben szándékosan előhoz, az bizonyára mélyíti az imádás érzetét annak forrása iránt; de ha azt úgy nézzük, mint a mely vaktában készül elő a legalsóbb előzményekből, csak fátalista jelleget von magára, melytől a vallásos érzés visszahúzódik.

Magunk előtt áll egy tükör, melyben saját magunk vágyó tekintetét és félelemmel teljes gondolatait látjuk; semmi magasabb személyt, semmi valóságot nem látunk ott, semmit, ami ott lenne, ha mi nem volnánk; csak egy vak és néma fántómot, mely minket nem ismer és saját magunknak csak tüneménye.

Comtenak a keresztény vallásról szóló történelmi kritikája újszólva csak illúziókban nyugszik. Legkimagaslóbb érve ellene az, hogy a kereszténység azonos az egoizmussal s ennél fogva megtagadja az önzetlen érzelmek létezését.

Ezt az érvet pedig onnan veszi, hogy minden egyes hívőnek legfőbb célja az idvezülés. De elfeledi, hogy ha ez így volna is, ez a cél nem egoisztikus, hanem emberi s mint minden egyéb általános jó, épen úgy hivatkozik az altruisztikus, mint a személyes lelkesedésre. Ami pedig a természetünkben levő önzetlen vonzalmak theoretikus elismerését illeti, kíváncsiak volnánk megtudni, hogy melyik régi filozófiában található meg az; hogyan fejthető meg annak általános elvetése és kigúnyolása pl. a Hobbes és Helvetius iskolájában, — másfelől pedig annak pártolása olyan írónál, mint Butler és Hutcheson. Comte a vallásról való azon benyomásait, melyeket bírál, valamely ellenszenves tanításból vagy példákából nyerte, az evangelisták és apostolok írásainak bővebb ismerete nélkül; mert különben hallania kellett volna a „szeretet törvényéről“, mint „új parancsolatról“, mely annak alattvalóit egymás testvéreivé tette s képezzé arra, hogy az ellenség átkát áldással fizessék vissza; vagy arról, hogy „aki az ő atyafiát, a kit látott, nem szereti, hogyan szerethetné Istent, akit nem látott“ — és „aki nem szeret, az nem ismerheti Istent, mert az Isten szeretet.“

Sőt mikor Comte, saját szavai szerint, „pozitív tanát] végleg megszabadítja a theologiai elnyomatástól és a metafizikai szárazságtól“, önkénytelenül jut el a Jézus szavaihoz: „Jobb adni másnak, hogy nem venni;“ — és mégis ez a vallás, mely neki legszebb ki fejezéseit szolgáltatja, melynek legfőbb gondolatja és symboluma az önfeláldozás — előtte csak „egy végtelen sóvárgás és szolgálai félelem.“ Ilyenek a nagy pozitivistá Atyamester következtetései.

LŐFI ÖDÖN

A SZELLEMI SZABADSÁGÉRT.

Romain Rolland manifesztuma a háboru után.

„Szellemi munkások! — széles e világon szétszórt bajtársak! — elszigetelve öt hosszú éven át hadseregek, cenzura és harcoló nemzetek gyűlölete által, Hozzátok szólunk ma, midőn végre lehulltak a sorompók és megnyíltak a határok. Felhívunk mindnyájatokat megújítani hajdani testvéri szövetségünket, — de legyen ez egy új szövetség, erősebb és biztosabb alapokon nyugvó, mint a régi.

A háború zúrzavart okozott köztünk. A szellemi munkások legtöbbször minden bölcsességét, tudományát és művészetét a hadviselő felsőbbség szolgálatába állította. Ismerjük az, egyes ember gyöngeségét nagy tömeghatások elemi erejével szemben: ime ezek mindent elsöpörtek, mert nem voltunk felkészülve az ellenállásra. Hadd szolgáljanak e tapasztalatok intő példaként minden jövődökre!

Kutassuk a nagy összeomlás okait: a gondolkodók éppen úgy mint a művészek térdet hajtottak a háború bálványa előtt és csak szították a gyűlölet lángját, mely Európa testét és lelkét egyenlően emésztette. Tudományuk, emlékezetük és képzeletük tárházában keresve-kerestek okot a gyűlöletre és találtak régit és újat, történelmi, jogi, tudományos vagy költői alapon. Lerombolták — talán nem is szándékosan — a kölcsönös megértést és szeretetet, elrútván és meggyalázva az Eszmét, melynek elhívott munkásai voltak. Így lett ez szenvedélyek eszköztévé, egy-egy politikai vagy társadalmi klikk, egy állam, haza vagy osztály önző érdekei szolgálatában. Ma minden nemzet, mely részt vett ez örült tülekedésben, győztes és legyőzött egyaránt megsebezve és leszegényedve került ki a küzdelemből, alázatosan, szíve mélyén szégyelve tettét, hogy örült-sége rohamában elárulta az Eszmét.

Talpra! Szabadítsuk fel a Szellemet minden kötelék, szégyenletes megalkuvás és titkos szolgálat alól! A Szellem nem lehet szolgája senkinek és semminek! De mi mindnyájan a szolgálai vagyunk. Es rajta kívül nem ismerünk más urat. Arra születünk, hogy védjük világosságát, előre vigyük lobogó fáklyáját, — köréje gyűjtve minden tévelygőt. A mi kötelességünk, a mi elhivatásunk sötét éjjelek felforgató szenvedélyei közepette az örökké mozdulatlan sarkcsillagra tekinteni. Kölcsönös magvetés és bűnös indulatok közül hadd emelkedjünk fel az egyetlen igazsághoz, mely szabad és végtelen, felette áll minden előítéletnek, fajnak vagy osztálynak. Mi szeretjük az emberiséget. Szívvel-lelkekkel érte dolgozunk, de csak érte! Nem ismerünk különböző népeket, — de ismerjük a népet — mely mindig véres verejtékkel öntözi előrehaladásának rögzös útjait, — e nép minden embernek összessége, a kik egymás között mind testvérek!

Hadd ébredjenek az emberek e nagy testvériség tudatára és mi verjünk hidat vak küzdelmeik felett az egy igaz és örökkévaló Eszme diadalára!

Franciából fordította: DR. KAUNTSZÉ ENGEL ELLA.